

*Володимир ТИХИЙ,
доктор юридичних наук, професор,
академік АПрН України,
почесний працівник прокуратури України*

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ

Ключові слова: громадська безпека, суб'єкт злочину, кримінально-правові норми, смертоносні джерела, стійкі злочинні об'єднання, система норм, злочини з формальним складом, злочини з матеріальним складом.

Безпека людини визнається в Україні однією з найвищих соціальних цінностей (ч. 1 ст. 3 Конституції України). Ось чому злочини проти громадської безпеки є дуже небезпечними для суспільства. В основі громадської безпеки – природне право людей на життя та його захист, закріплене Конституцією України (ст. 27). Тому громадська безпека віднесена законодавцем до числа основоположних цінностей (об'єктів), правове забезпечення охорони яких має своїм завданням Кримінальний кодекс України (далі – КК України) (ст. 1), а в його Особливій частині, вперше в самостійному розділі (р. IX), передбачена відповідальність за посягання на цей об'єкт.

Проблеми безпеки завжди були і залишаються актуальними для людини, суспільства, людства. Безпека є найнеобхіднішою з потреб, її вироблення (продукування) не може зупинитися на жодну мить. Вона є одним із головних показників життя. А тому має бути забезпечена лише тією мірою, якою це необхідно, тому що потреби людей задовольняються гірше за умови як недостатності, так і надмірної, надлишкової безпеки.

Річ у тім, що для безпеки людей необхідне впровадження відповідних заходів. Але останні пов'язані з певними обмеженнями прав і свобод людини та громадянина. З огляду на це формування безпечного

суспільства, встановлення правильного (оптимального) балансу між безпекою та свободою, а тим самим і визначення поняття злочинів проти громадської безпеки є однією з актуальних проблем демократичної, правової держави. Проте досі правозастосовною практикою більшість норм КК України про кримінально-правову охорону громадської безпеки від суспільно небезпечних посягань опрацьовано недостатньо, виникають труднощі щодо їх кваліфікації, відмежування від інших злочинів.

Розробка численних і складних питань відповідальності за окремі злочини проти громадської безпеки не може бути плідною, якщо не має в своїй основі загальнотеоретичного підґрунтя. Лише розкриття сутності поняття громадської безпеки, встановлення загальних ознак злочину проти неї, визначення поняття цих посягань дасть можливість виробити рекомендації щодо правильного й найбільш ефективного застосування відповідних кримінально-правових норм та їх удосконалення.

Суспільна небезпечність злочинів проти громадської безпеки полягає в тому, що вони порушують нормальні (безпечні) умови життя невизначеного кола людей, спокійне їх існування, створюють загальну небезпеку – умови для вчинення особливо тяжких злочинів та настання інших тяжких наслідків.

А нерідко і призводять до них, створюючи неспокійну обстановку в суспільстві, викликаючи побоювання, страх за життя, дезорганізуючи діяльність людей, стосунки між ними, послаблюють соціальні зв'язки.

Громадська безпека як родовий об'єкт злочинів – це система суспільних відносин, які забезпечують захищеність життєдіяльності, запобігають загрозам природного існування людей, позбавлення їх життя та здоров'я.

Загальнонебезпечний характер злочинів проти громадської безпеки обумовлений як їх об'єктом, так і тим, що їх предметом і/або засобом (знаряддям) виступають зброя або інші за своєю природою, самі по собі потенційно смертоносні джерела, які використовуються або можуть бути використані як зброя, як засоби руйнування, ураження. Це злочинні організації, терористичні групи, інші стійкі злочинні об'єднання та предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення. Так, стійкі злочинні об'єднання за своєю природою застосовують або можуть застосовувати погрози або насильство, завжди готові через своїх учасників або інших озброєних злочинців скористатися зброєю і, отже, залякують людей, викликають почуття втрати безпеки, породжують у людей тривогу за збереженість життя. Застосування зброї масового знищення, її розроблення, виробництво, придбання, зберігання, збут, транспортування є злочинами проти безпеки людства (статті 439 і 440 КК України).

Безпека виробництва і безпека руху та експлуатації транспорту – це спеціальні види громадської безпеки, і тому злочини проти них передбачені в окремих розділах Особливої частини КК України – відповідно в X та XI.

До предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, належать: певні види зброї (статті 257, 258, 260, 262, 263, 264 КК України); радіоактивні, хімічні, біологічні та вибухонебезпечні матеріали, речовини, предмети (статті 257, 258, 259, 260, 261 КК України); бойові припаси (статті 257, 258, 260, 261, 262, 263, 264 КК України); вибухові припаси (статті 257, 258, 259, 260, 262, 263,

267, 269 КК України); вибухові пристрої (статті 257, 258, 259, 260, 262 КК України); радіоактивні матеріали (статті 257, 259, 260, 261, 262, 265, 266, 267 КК України); ядерний вибуховий пристрій чи пристрій, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 265-1 КК України); легкозаймисті речовини (ч. 2 ст. 267, ст. 269 КК України); ідкі речовини (ч. 2 ст. 267 КК України); небезпечні відходи (ч. 2 ст. 268 КК України).

Природа зброї та інших предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, полягає в тому, що вони є джерелом підвищеної небезпеки для життя і здоров'я людей, майна та довкілля. Ця внутрішня, притаманна їм здатність знищення, пошкодження навколишнього середовища, тобто володіння ефектом ураження, є їх об'єктивною і головною ознакою. Тому предмети злочинів проти громадської безпеки мають бути придатними для спричинення руйнувань, пошкодження, знищення оточення, мати властивості ураження людини, спричинення їй смерті чи тілесних ушкоджень, значної майнової шкоди. Якщо ці предмети втратили ознаки придатності, поводження з ними не може спричинити шкоду громадській безпеці.

Зброя та інші предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення, призначені або можуть бути використані як засіб ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища. Тобто можливе використання їх як засобів вчинення злочинів, безпосереднього спричинення шкоди.

У випадках, коли для вирішення питання про те, чи є відповідні предмети зброєю, радіоактивними, хімічними, біологічними, вибухонебезпечними матеріалами, речовинами, предметами, бойовими припасами, вибуховими пристроями, вибуховими, ідкими або легкозаймистими речовинами, а також для з'ясування їх придатності до використання за цільовим призначенням потрібні спеціальні знання, слід призначити експертизу. Для з'ясування лише придатності предмета до використання за цільовим призначенням достатньо участі спеціаліста.

Щоб запобігти небезпеці спричинення шкоди життю і здоров'ю людей та іншим цінностям суспільства, запобігти нещасним випадкам і злочинам з використанням зброї та інших предметів, що становлять підвищену небезпеку для оточення, і використовувати їх лише для суспільно корисної мети, існує система норм (правил) поведження з ними – порядок їх виготовлення, придбання, ремонту, зберігання, носіння, користування, обліку, перевезення, пересилання тощо. Ці правила можуть бути як загальноприйнятими, так і встановленими державою. Їх змістом є вимоги, яким повинна відповідати поведінка людей з точки зору захисту, гарантування збереження життя і здоров'я людей, власності та інших цінностей від небезпеки зазначених предметів, тобто з точки зору громадської безпеки. Тому ці правила називаються правилами безпеки. Поводження зі зброєю та предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, із суворим дотриманням цих правил, відбиваючись у конкретній поведінці людей – учасників суспільних відносин, не створює небезпеки заподіяння шкоди, запобігає такій небезпеці, забезпечує безпеку не тільки від необережних злочинів і нещасних випадків, а й від умисних посягань із застосуванням цих предметів.

Об'єктивна сторона злочинів проти громадської безпеки полягає у суспільно небезпечному, протиправному діянні (дії або бездіяльності), що порушує безпеку (захисність) природного існування невизначеного кола людей, створює загальну (суспільну) небезпеку (умови) їх загибелі чи настання інших тяжких наслідків, або заподіює такі наслідки.

Абсолютна більшість злочинів проти громадської безпеки є злочинами з формальним складом. Вони можуть бути скоєні лише шляхом дії. Тільки деякі злочини проти громадської безпеки мають матеріальний склад (статті 264, 267 і 270 КК України) і можуть бути вчинені як шляхом дії, так і бездіяльності. Ці злочини передбачають два види наслідків: створення небезпеки настання тяжких наслідків (ч. 1 ст. 267 КК України); фактичне заподіяння істотної шкоди (тяжких наслідків) (ст. 264 КК України) чи шкоди здоров'ю людей або майнової шкоди у велико-

му розмірі (ч. 1 ст. 270 КК України). Але і при вчиненні цих злочинів необхідним етапом або наслідком є створення загальної небезпеки (умов) заподіяння тяжкої шкоди.

Загибель людей або інші тяжкі наслідки є і кваліфікуючими або особливо кваліфікуючими ознаками деяких злочинів проти громадської безпеки (частини 2 та 4 ст. 258, ч. 2 ст. 259, ч. 5 ст. 260, ч. 3 ст. 265, ч. 3 ст. 265-1, ч. 2 ст. 267, ч. 4 ст. 267-1, ч. 2 ст. 269, ч. 2 ст. 270 КК України).

Під загибеллю людей слід розуміти настання смерті хоча б однієї особи. Інші тяжкі наслідки – це заподіяння тяжких тілесних ушкоджень хоча б одній особі, середньої тяжкості – двом і більше особам або майнової шкоди в особливо великому розмірі будь-якій юридичній чи фізичній особі тощо.

Там, де закон передбачає матеріальний склад злочину, зокрема наслідок у виді створення небезпеки для життя чи здоров'я або настання інших тяжких наслідків, обов'язковою ознакою об'єктивної сторони є причинний зв'язок.

Заподіяння шкоди життю і здоров'ю або майнової шкоди може бути і способом вчинення злочинів проти громадської безпеки (наприклад, ч. 1 ст. 258, статті 261, 262, 265 КК України). При цьому залежно від тяжкості зазначеної шкоди вона або охоплюється статтями КК України про відповідальність за злочини проти громадської безпеки, або вимагає кваліфікації за сукупністю відповідних злочинів. Але в усіх випадках тут завжди наявне порушення громадської безпеки та створена небезпека настання тяжких наслідків.

Суб'єктивна сторона злочинів проти громадської безпеки з формальним складом – прямий умисел, а злочинів з матеріальним складом – необережність. У злочинах з матеріальним складом можлива змішана форма вини, що передбачає умисел до діяння (наприклад, порушення певних правил безпеки) і необережність до наслідків (наприклад, до загибелі людей).

Мотив та мета більшості злочинів проти громадської безпеки не є їх обов'язковими ознаками і можуть бути різними.

Суб'єктом злочинів проти громадської безпеки є, як правило, будь-яка особа, що

досягла певного віку. Кримінальна відповідальність за бандитизм (ст. 257 КК України), терористичний акт (ст. 258 КК України) та за викрадення (крадіжку, грабїж, розбїй) і вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів (ст. 262 КК України) настає з 14 років (ч. 2 ст. 22 КК України), а за інші злочини проти громадської безпеки – з 16 років (ч. 1 ст. 22 КК України).

Таким чином, злочини проти громадської безпеки – це суспільно небезпечні, передбачені КК України винні діяння (дії або бездіяльність), вчинені суб'єктами злочину, що порушують безпеку (захищеність) природного існування невизначеного кола людей і створюють загальну небезпеку (умови) їх загибелі чи настання інших тяжких наслідків або заподіюють такі наслідки.

На відміну від злочинів проти життя та здоров'я особи (розділ II Особливої частини КК України) злочини проти громадської безпеки посягають не на життя, здоров'я і не на особисту безпеку окремих людей, а на загальну безпеку, безпеку невизначеного кола людей і тому є загальнонебезпечними діяннями. Також на відміну від вказаних злочинів, що, як правило, передбачають реальне заподіяння шкоди життю, здоров'ю, для визначення посягань закінченими злочинами проти громадської безпеки необхідно і, як правило, достатньо самого створення загальної небезпеки (умов) заподіяння тяжкої шкоди. В злочинах проти громадської безпеки реальне заподіяння шкоди життю, здоров'ю, власності, довкіллю тощо виступає як спосіб або показник створення загальної небезпеки, посягання на громадську безпеку.

Сформульоване поняття злочинів проти громадської безпеки може служити основою для подальшої розробки як питань кримінальної відповідальності за конкретні злочини проти громадської безпеки, так і конструювання нових кримінально-правових норм охорони громадської безпеки.

Науково-технічний розвиток призводить до виникнення нових джерел енергії, матеріалів, що несуть нову, раніше невідому небезпеку для оточення. Зі збільшенням їх потужності зростає ризик настання тяжких наслідків при порушенні вимог безпеки.

З огляду на це кримінальна відповідальність за порушення вимог безпеки повинна наступати не тільки за заподіяння тяжкої шкоди, але й за створення небезпеки її заподіяння.

Поява нових загроз для безпеки людей та переоцінка традиційних («старих») призводить до суттєвого розширення обсягу поняття громадської безпеки як об'єкта злочинів і відповідно до збільшення видів цих посягань.

Забезпечення безпеки людей, в тому числі і за допомогою кримінально-правових норм, це об'єктивний і безупинний процес. Тому, якщо у КК України 1960 року в розділі «Злочини проти громадської безпеки, громадського порядку та народного здоров'я» спочатку було лише 5 статей, які передбачали відповідальність за злочини проти громадської безпеки, і поступово їх кількість збільшилась до 8 статей, то в КК України 2001 року в розділі IX Особливої частини «Злочини проти громадської безпеки» їх було вдвічі більше, а зараз вже налічуємо 22 статті. Лише за останній час вказаний розділ доповнено такими новелами: втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України), створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України), незаконне виготовлення ядерного вибухового пристрою чи пристрою, що розсіює радіоактивний матеріал або випромінює радіацію (ст. 26-1 КК України), порушення режиму радіаційної безпеки (ст. 267-1 КК України).

Як видно з викладеного, значну увагу законодавець приділяє відповідальності за тероризм і нерозривно пов'язаному з ним, як і з іншими насильницькими злочинами, незаконному поведженню зі зброєю. Відповідно до Декларації ООН про злочинність та суспільну безпеку держави-члени цієї організації повинні прагнути захищати безпеку та добробут своїх громадян і всіх інших, хто знаходиться під юрисдикцією держави. Цей захист має бути забезпечений шляхом прийняття ефективних національних заходів боротьби з небезпечною транснаціональною, в тому числі організованою злочин-

ністю, незаконним обігом зброї, терористичними злочинами тощо.

Дослідження кримінально-правових норм щодо відповідальності за злочини проти громадської безпеки свідчить про необхідність: приведення норм КК України у відповідність до ратифікованої Україною Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму; забезпечення імплементації у національне законодавство інших конвенційних норм, міжнародних стандартів щодо протидії злочинам проти громадської безпеки; здійснення заходів щодо усунення фінансово-економічного підґрунтя існування злочинних об'єднань; уточнення співвідношення санкцій статей розділу IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки» із санкціями статей інших розділів Особливої частини вказаного Кодексу; уніфікування і визначення термінопонятійного апарату законодавства про протидію злочинам проти громадської безпеки; розроблення і введення в КК України нових заохочувальних норм про звільнення

від кримінальної відповідальності (норми кримінально-правового компромісу); приведення у відповідність норм КК України до норм Кодексу про адміністративні правопорушення України; більш широкого запровадження превентивних заходів запобігання терористичним актам; посилення контролю за обігом зброї, бойових припасів, вибухових речовин, радіоактивних матеріалів тощо. А також варто розширити поняття «предмет злочину», передбаченого ст. 262 КК України, шляхом зарахування до нього й інших видів зброї, бойових речовин та частин цих предметів, передбачити кримінальну відповідальність за приведення в непридатний стан об'єктів життєзабезпечення населення (катастрофічний досвід м. Алчевська) і, нарешті, впровадити всі рекомендації Міжнародного науково-практичного семінару «Проблеми відповідальності за злочини проти громадської безпеки за новим Кримінальним кодексом України», який відбувся 1–2 жовтня 2002 року у місті Харкові.

Володимир ТИХИЙ

**СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ І ВДОСКОНАЛЕННЯ
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИХ НОРМ ПРО ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ЗЛОЧИНИ
ПРОТИ ГРОМАДСЬКОЇ БЕЗПЕКИ**

Резюме

Внесено пропозиції щодо вдосконалення законодавства України з протидії злочинам проти громадської безпеки як однієї з основоположних цінностей суспільства.

Владимир ТИХИЙ

**СОВРЕМЕННЫЕ ПРОБЛЕМЫ ПРИМЕНЕНИЯ И СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ
УГОЛОВНО-ПРАВОВЫХ НОРМ ОБ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА ПРЕСТУПЛЕНИЯ
ПРОТИВ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ**

Резюме

Внесены предложения относительно совершенствования законодательства Украины по противодействию преступлениям против общественной безопасности как одной из основоположных ценностей общества.

Volodymyr TIHYI

**MODERN PROBLEMS OF ENFORCEMENT AND IMPROVEMENT OF
CRIMINAL LEGAL NORMS ON LIABILITY FOR CRIMES AGAINST PUBLIC SECURITY**

Summary

The proposals on improvement of legislation of crimes against public security counteraction have been made.